Pygy telegejniꞑ proletarlarь polgaş cɵɵn cyktyꞑ tarlatkan ulustarь, kattьƶьꞑar!

T. A. R. N. Tɵp Komitediniꞑ
surttaal kildizi

NAMNЬꞐ PAAŞTAJGЬ SURGUULU

1 tugaar yngeni

Tьʙa Ulustuꞑ nom cogaadьr ceri
KЬZЬL—1931

Po yjekki polgaş şaandagь Тьва.

Şaanda arattar kancap turgan?

Ergi Тьва koloni turup turda, arattar kandьq-taa tarlagdaldь kөryp coraan. Olarnь taştьkkьnьŋ kapitalistarь mөlcyp tarlap turgandan aŋgьda, iştikkiniŋ feodal pajlarь polgaş lamalarь xemdip turgan.

Arattar iji tarlagdal kөryp turgannar. Ol tarlaarlarnьŋ өncy xөreŋgi-kapitalь uluq polgaş kajь-taa arga-pile arattarnь kul kьlьp, tarlap, xanьn

sorup turgan; arattarnь tarlagdalga polgaş karaŋgь pydyylyk pajdaldьq tudup turgan turlar. Arattarnьŋ pьƶьq tektemciliq turarьn pooqdap turgannar.

Feodaldar, pajlar aƶьlьn sajzьradьp tektep pьƶьdьp turda, xөj arat tymen jadarap paksьrap turgan turlar. Olar, calca polgaş jadьl arattarnь mөlcyp sojup turgaş, pajьp turgan turlar. Uk cazaanьŋ kạjь-taa cerinde kapitalis (xөreŋgitten) feodaldarnь kadagalaar, ergeleer idegetter olurup turgan polgaş kajь-taa arga-pile arattarnь mөlcyyr

aƶьldarnь tekteerin tuzalap turgannar.

Taştьkkьnьŋ kapitalistarь (kьdat orus) ſaвrik zavottuŋ yndyrgen paraanь-pile, iştiniŋ cioq edin sadьp alьrь-pile, onza ergeniŋ eezi poop algaş, cazьjlap turgaş, aƶьlcьn arattarnь tarlap mөlcyp turgan. Tarlatkan arattar mөlcyyr idegetterniŋ xolundan uştunup alьr teeş, kaaş udaa oraldaşkan polgaş cynyŋ-taa murnunda taştьkkьnьŋ ezelekcileriniŋ xolundan uştunarьn kьzar. Ꝗoncuoq-la mөlcyyrler ol tөleezinde, kьdattьŋ tarlagdalьndan uştunar teeş, 1911

сьlda tьвalarnьn̡ xөdelip turganь todargaj temdeglel polur tur.

Oktaвrnьn̡ revoluzunun̡ сьldaganь-pile polgaş Sovet Eвileldin̡ yletpyrcin taraaсьnnarьnьn̡ tuzazь-pile, ak teerвeccilerni сьlca paskanьnьn̡ tajlьmь-pile arattar, erge şөleeni tьpkaş, pottarьnьn̡ curttunda pyryn ergeliq tus respuвliin turguskan turlar.

Yndezinnin̡ revoluzunun̡ sөөlynde jadььl orttumak arattarnьn̡ amьdьralgazьn sajzьratkanь.

Am po yjede arattar feodaldarnьn̡ ažьlьn kьlьrь po-

lgaş pajlarga, lamalarga məlcyderi eвeeƶeen.

Ol tugajьnda T. A. R. tyrymneri aƶьlcьn arattarnьŋ ergezin kadagalaar tur. Pir eвes calca polgaş jadььldarnь məlcyp turarь todargaj ilereer polza, şyygynyŋ talazьndan kezemciledir tur.

Jadььl orttumak arattar revolustuq cazak yjezinde podunuŋ aƶьlьn sajzьradьr polgaş kədyryp turar turlar. Revolustuŋ murnukku yjezinden kədeede xoorajnьŋ paraanьn xeregleeri kəвydeen tur. Arattьŋ aƶьlьŋga kulturnuŋ cepsee polgaş kulturnuŋ əəred-

ilgezi xandьp egeleen tur.

Am po yjede arattar podunuŋ piƶiiŋge əərenip turar polgaş solunnu nomcup turar turlar. Revolustuŋ səəlynde ciŋgine arattarnьŋ aƶьlь sajzьraanьŋga po şuptuzu temdeglel polur tur. Am po yjede arattar yndyryqny revolustuŋ murnukkuzundan xamaan-cok ebeeş peer turlar.

Pijeede taştьkkьnьŋ erge tutkannarь polgaş myn curtta olarnьŋ turguskannarь kandьq-taa ьjat cokka arattarnьŋ aƶьlьndan medee-cok yndyryq tadьbьr xabьrьp turgan turlar. Ciƶeeleerge, pir ərege-

den 100—150 tөgerik ap turgannar.

Ol medi cyвe am cerle cok. Oon kadьna am po yjede yndyryqnyŋ xemceeli aƶьldьŋ kyƶynyŋ xirezi pilir tur. Arattьŋ cazaanьŋ yndyryq talazьnьŋ coruduşkunu polza, yndyryqnyŋ aar nuruuzun xamьktьŋ murnunda kөdeeniŋ paj ꞙeodaldarnьŋ kьrьŋga cydyrer tur.

Ciƶeeleerge, enir cьlьn respuвlikta arattarnьŋ niitii aƶьlьnьŋ 60% yndyryqden kelderetken tur. Ol polza karacaŋgьs jadьlarnь tadьвьrdan kelderetken eвes, paza picce

kyştyq orttumaktarnь kelderetken tur. Am po yjede, cizeeleerge, pir orttumak arattьn azьlьnga 15—20 tөgerik yndyryq onaazьr tur.

Parььn udurttulga turda, jadььlarnь yndyryqden kelderetpes turgan polgaş ciigetken cyyl okta turвaan. Jadььlar yndyryqny pajlar-pile pir ten tөlep turgan.

A.R.N. 8 tugaar xuralь jadььlarnьn azьlьn 20—25% yndyryqden kelderedir tep ajьtkan tur. Onu polza xeвeerzin kyyssedirden turzuk, azьr pottandьrьp turar.

Jadьь orttumak arattarga Arattьŋ cazaandan tuzalaarь.

Cьl pyryn Arattьŋ cazaa jadььlarga tuzalaarьn ulam tьŋzьdьp turar. Mal, taraalaŋ ažьlьŋga ceeşkinni ulam ulugattьrьp turar tur. Cižeeleerge, 26—27 cьlda ceeşkinni arattarnьŋ ažьlьŋga 17.814 tɵgerik tьвьskan tur, 1929—30 cьlda 100.000 tɵgerik tьвьskan.

Feodaldar, pajlar mɵlcyyr idegetter polurunuŋ tɵleezinde, Arattьŋ cazaa ceelini olarga perвes. Arattьŋ cazaanьŋ politiiniŋ coruduşkunu polza, feodal pajlarnьŋ xemdiirinden

şөleeledir teeş, picce kyştyq arattьŋ aƶьldarьŋga ceeli tuzalaar. Ceelini arattьŋ aƶьl agьjьnьŋ coruuŋga tьpsьr tur. Camdьk arattar algan ceelizin coguur xereglelinden өskeer, ciiriŋge carьgdaar turlar. Ol polza oktu taarьşpas. Jadььldarnьŋ aƶьlьŋga tuza cedireri-pile jadььldarnь kooperastaar (korƶaalaştьrar) tuskaj xөreŋgini kooperatiftьŋ cerlerinde turguskan tur. Ol xөreŋgi-pile jadььlarnь kooperastaar tur. Jadььldarga ceeli tuzanь ulam kөвydediri-pile Тьва вankьnьŋ cerinden cee-

liniŋ tuskaj xɵreŋgizin turguskan tur.

1929—30 cьlda ol tuskaj xɵreŋgi 9.200 tɵgerik carьp pergen tur. Ol tuskaj xɵreŋgi Tьва kooperatiftьŋ polgaş Tьва bankьпьŋ tьвar azьвpile turgan.

1926—27 cьlda arattarga azьldьŋ xerekselin xereglep alьr corukka ceelee 8.399 tɵgerik tьвьskan. 1929—30 cьlda— 100.000 tɵgerik.

Kirip turar azьldьŋ xereksellin (andazьn, iliir, sigen kezer maşina, ɵkse cyylder) arattarnьŋ azьldarьŋga ciik ɵrttektiq tьpsьp turar.

1930—31 cьlga aƶьldьŋ xer-
ekselin 125.000 tөgerikke ca-
gaan tur. Arattьŋ xeregleer-
in kooperatif toozazьn cedi-
ştirip turar.

Ꝗooperastaʙaan (korƶaala-
şpaan) aƶьldardan kooperast-
aan (korƶaalaşkan) aƶьldar paj
feodaldardan өre ceeli kьlьгь
ʙeeeşteen. Am po yjede xuu
kiirer tadьʙьгьnьŋ xemceeli
aƶьldarnьŋ kyƶynyŋ ciƶee-pile
polur. Parььn yzeldiq udur-
ttulga turda, ol cyʙe cok
turgan. Am po yjede arat
cazaanьŋ sorulga podalgazь
şьdaarь-pile kөdeeniŋ jadьь
orttumak arattarьŋga polcup

tuzalaar polgaş ꞙeodal pajlarnьꞑ xemdiirinden adьrьp alьr polgaş kɵdeeni sosialistьq azьlьꞑga kirerin oraldaƶьr, kadьnьꞑ aƶьlьꞑga kirerin tyrgededir.

Kɵdeeniꞑ aƶьlь Arattьꞑ cazaanьꞑ yjezinde kancap sajzьraar tur.

Arat tymenniꞑ pajdalь sajzьraanь—Revolustuq cazaktь tudup alganьnda tur. Arattar revolustuq cazaktьꞑ yjezinde A.R.N. udurttulgazь-pile pottarьnьꞑ amьdьral pajdalьn ergelep corudur turlar. Arattьꞑ cazaanьꞑ cerlerin, kooperatiꞙ polgaş ɵkse-taa cerler-

ni tamcaaş, arattar ulustuꞑ turguzuşkunuꞑga idepkejliꝗ kirizip turlar.

Po yjede feodal pajlarnьꞑ arattь xemdiiri şaandakkьdan ebeezej pergen. Pir talazьnd-an, arattar azьlьn sajzьratsьn teeş, ulustuꞑ cazaa kandьꝗ-taa tuzazьn kɵrgyzyp tur. Ol tuza polza, kɵdeede ara-ttьꞑ azьldarьn ɵry kɵdyryp sajzьradьr tur. Arattьꞑ azьl-ьꞑga polbassьraldьꝗ xereks-eldi xeregleer coruk ulam ɵz-yp tur (andazьn, iliir, ɵkse cyylder). Ьndьꝗ cybe revol-ustuꞑ murnunda cok turgan.

Cizeeleerge, 1926—27 cьlda

kədeenin̡ aƶьlьnьn̡ xerekselin 8399 təgerikke kirgen; 1928—29 cьlda—54.342 təg. polgaş 1929—30 cьlda—100.000 təg. Arattarnьn̡ cьl pyryn aƶьldьn̡ xerekselin xeregleeri ulam əzyp turar.

Arattar erginin̡ ьjaş andazьn-pile aƶьldaarьn kaqgaş, temir andazьn-pile aƶьldaarь kəʙydeen. Polʙassьn pajdal-pile taraa tarьr cerler ulgadьp turar tur. Mal aƶьlьnьn̡ tugajьnda mal yrezin sajzьradьrьn oraldaƶьp turar polgaş maldь ekkizi-pile aƶaap azьrarьn oraldaƶьr.

Malьn xoradьr feodal pajl-

ar-pile eres xyreƶip turar tur. Arattarnьꞑ aꞑgьzьnьꞑ tajzьnnarьnьꞑ malьn xoradьr coruun ulustuꞑ ediꞑge xor cedirgen coruk teer tur. Ol medi coruktar-pile kөdeede namnьꞑ cerleri eres xyreƶir uƶurluq.

Ciꞑgine arat tymenniꞑ aƶьlьn kөdyrer corukka kooperatif uluq tuzalьq tur. Cьl pyryn kooperatif cerleriniꞑ aƶьlь sajzьrap turar polgaş kөdeeniꞑ ьrak arattarьnьꞑ xeregleerin kyyssedip tur. Arattьꞑ cazaanьꞑ coruduşkunu polza, aƶьꞑcьn arattar pottarь

kooperatiftan ażьk tuzanь kөrүр turar turlar.

Xөjnyn kulturluq (erttem kegereldiq) pajdalь kajь xire sajzьrap turarьl.

Xөjnyŋ kulturunuŋ xemcee tyrgen өzyp turar polgaş şkola emnelgeniŋ cerleri elвep turar tur. Şaanda pis caŋgьs-taa şkola emnelge cok turgaş, am po yjede 510 өөreniirlerliq 7 şkola polgaş emnelge ceri 12. Уndezin piżikti cogaatkan sөөlynde tus Respuвlikta tyrgen telgerep tur. Ol polza arattьŋ cazaa kulturnuŋ coruuŋ-

ga uluq xegzylde polgan. Arattarnьn politiinin (ulus terezinin) idepkeji ezyp turar tur. Şaanda olar politiktin (ulus terenin) xereenge kirişpejin, ergezi cok, tarladьp, udup turgan turlar. Am po yjede arattar podunun cazaan tudup, tus cagьrga cerlerge polgaş xejnyn eвilelderinin cerlerinin ażьlьnga idepkej kiriżip turar turlar. Cazak cerlerinin ażьlьn pottarь xьnap turlar

Murnukku koloni turgan urjanxajnьn ornunga podu pyryn ergeliq arattьn respuвlii.

Murnukku koloni Urjanxaj taştьkkьnьn kapitalistarь

polgaş iştikkinin̡ feodaldarьnьn̡ xemdilgezinden Oktavrnьn̡ revoluzunun̡ cьldaganь-pile uştungaş, pyryn ergeliq tus ulus poop turar polgaş tus curtta sosializmnьn̡ coruduşkunun kyyssedip turar arattьn̡ revolustuq diktaturun (kadьq cazaan) turguskan.

Ɵrttee — t. 12 k.

T. U. N. C. № 12. 3000 sannьq kezek yndyrgen.
Tьva Ulustun̡ 1 tugaar tipografizь, Leninnin̡ kudumcuzu, 17.